

DOI <http://dx.doi.org/10.3846/cpc.2015.218>

I. KANTO PATYRIMO TEORIJOS METAFIZINĖ KOMUNIKACIJA: M. HEIDEGGERIS

Edvardas RIMKUS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Kūrybinių industrijų fakultetas,
Filosofijos ir komunikacijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius, Lietuva
El. paštas: edvardas.rimkus@vgtu.lt; edrimkus@gmail.com

Įteikta 2015-05-26; priimta 2015-06-01

Straipsnyje nagrinėjama Immanuelio Kanto patyrimo sampratos recepcija Martino Heideggerio veikale *Kantas ir metafizikos problema* (1929). Kanto patyrimo teorijos kontekstas yra kaip Heideggerio ir Kanto filosofijų sugretinimo pagrindas. Išskiriami epistemologiniai ir metafiziniai kantiškosios patyrimo teorijos komponentai. Aptariamos dvi pagrindinės Kanto teorinės skirtys: tarp juslinės patyrimo medžiagos ir konceptualios patyrimo formos; tarp daikto savaime ir reiškinio. Nagrinėjama kantiškoji patyrimo, arba empirinio pažinimo, kaip sintezės proceso tarp jausmo ir mąstymo, samprata. Gretinant Kanto ir Heideggerio filosofijas bei vertinant Heideggerio interpretacinę poziciją, apeliuojama į metafizinio nominalizmo ir realizmo teorinius kontekstus. Daroma išvada, kad Heideggerio pateikta Kanto patyrimo teorijos interpretacija yra persmelkta jo fundamentaliosios *Dasein* ontologijos teorinių prielaidų, nulemiančių žymias Kanto filosofijos transformacijas ir kai kurių Kanto patyrimo teorijos aspektų praleidimą.

Reikšminiai žodžiai: apriorizmas, daiktas savaime, metafizinis nominalizmas, metafizinis realizmas, patyrimas, ontologija, transcendentalinė sąmonė.

Įvadas

Pagrindinės priežastys, apsunkinančios Kanto teorinės filosofijos interpretavimą ir lemiančios kontroversiškus įvairių jos aspektų aiškinimus – tai itin komplikuoti ir painūs kantiškųjų problemų vidiniai sąryšiai bei kai kurių pagrindinių Kanto sąvokų daugiaprasmiškumas ir (ar) daugiaaspektiškumas. Rekonstruojant Kanto argumentus, prisireikia ne tik interpretuoti ir aiškinti tamsiąsias jo teorijų vietas, susidariusias

dėl istorinio nuotolio ir skirtingo nuo kantiškojo mūsų laikotarpio teorinio bei kultūrinio konteksto, bet ir sujungti į vientisą sistemą Kanto teorinės filosofijos elementus, o šiam sujungimui jo paties veikalai teikia skirtingų galimybių. Su tokiais keblumais neišvengiamai tenka susidurti nagrinėjant ir Kanto patyrimo teoriją, kuri yra glaudžiai susijusi su kantiškuoju metafizikos kaip mokslo galimybės klausimu, taip pat su Kanto požiūriais į transcendentinę metafiziką, teorinio ir praktinio proto santykį,

2015 © Straipsnio autoriai. Leidėjas VGTU leidykla „Technika“.

Šis straipsnis yra atvirosios prieigos straipsnis, turintis Kūrybinių bendrijų (Creative Commons) licenciją (CC BY-NC 4.0), kuri leidžia neribotą straipsnio ar jo dalių panaudą su privaloma sąlyga nurodyti autorių ir pirminį šaltinį. Straipsnis ar jo dalys negali būti naudojami komerciniams tikslams.

į pažinimo procesą, metafizinio ir gamtamokslinio pažinimo ribas ir kt.

Kanto patyrimo teorija išsamiausiai yra išdėstyta pagrindiniame jo teorinės filosofijos veikale *Grynojo proto kritika*¹. Istorinė šios teorijos recepcija rodo, kad akcentuoti buvo tai vieni, tai kiti jos aspektai. Marburgo neokantininkai – Hermannas Cohenas, Ernstas Cassireris, Paulas Natorpas – susitelkė į epistemologinius Kanto patyrimo teorijos aspektus. Jų požiūriu, *a priori* sritis, išskirta transcendentaliniais argumentais, pirmiausia Kantui leido filosofškai pagrįsti eksperimentinį matematinį gamtos mokslą. Kanto patyrimo teorija yra mokslinį patyrimą analizuojanti teorija. XX a. šią teorinę prieigą kvestionavo Heideggeris, kurio požiūriu, suvokti *Grynojo proto kritiką*, kaip filosofinės patyrimo teorijos traktatą, yra klaida. Kantas buvo ne epistemologas, bet metafizikas (ontologas) ir būtent savita jo metafizikos samprata yra pagrindinis šio traktato teorinis pasiekimas. Metafiziniai aspektai iškeliama į pirmąjį planą Heideggerio veikale *Kantas ir metafizikos problema* – tai vienas pagrindinių tekstų², skirtų Kanto teorinei filosofijai. Tyrimo tikslas – sugretinti Kanto patyrimo teoriją su Heideggerio pateikta kai kurių jos komponentų interpretacija ir suformuluoti keletą pradinių įžvalgų ar pastebėjimų, kurie galėtų būti testuojami, plėtojami ir (ar) transformuojami tolesniuose tyrimuose. Sugretinimas atliekamas orientuojantis į pirmajame plane epistemologinėse Kanto patyrimo teorijos interpretacijose atsiduriančią kantiškąją išorinio patyrimo, grindžiamo jusliniu objektų stebėjimu, supratimą, kuriam dėmesio savo interpretacijoje skiria ir Heideggeris. Tyrimo problema – kaip vertinti

Heideggerio pateiktą Kanto patyrimo teorijos interpretaciją ir metafizinę komunikaciją?

Kantiškosios patyrimo sampratos teorinis kontekstas

Pirmiausia aptariame Kanto patyrimo sampratą ir tuos pagrindinius jos teorinius komponentus, kurių interpretacijas pateikia Heideggeris. Šis teorinis kontekstas, kuris yra ne tik Kanto teorijų rekonstrukcijos, bet ir jų interpretacijos rezultatas, sudaro Kanto ir Heideggerio filosofijų sugretinimo pagrindą.

Kantiškoji patyrimo (*Erfahrung*) sąvoka yra sinonimiška empirinio pažinimo, arba matematinio eksperimentinio gamtos pažinimo, sąvokai (Kant 1997: 9). Tą rodo ir žymioji Kanto įvesta skirtis tarp *suvokimo* ir *patyrimo* sprendinių, randama *Prolegomenuose*. Sprendiniai, kurie išreiškia tiesioginius juslinius suvokinius, Kanto yra nusakomi kaip subjektyvūs suvokimo sprendiniai (*Wahrnehmungsurteil*), o objektyvūs faktus išreiškiantys ir turbūt galima teigti – į intersubjektyviąją verifikaciją pretenduojantys sprendiniai Kanto yra apibūdinami kaip patyrimo sprendiniai (*Erfahrungsurteil*), pavyzdžiui, „saulės šviesa yra akmens įšilimo priežastis“ – patyrimo sprendinys (Kantas 1972: 84–85; Kant 1920: 57–58). Savo gamtamokslinio tyrimo teorijoje Kantas plačiai nekommentuoja pamatinės eksperimentavimo metodologijos, bet jo apeliacijos į gamtos mokslo pasiekiamo pažinimo patikimumą spekuliatyviosios metafizikos atžvilgiu yra suderinamos su teorinio mąstymo nepervertinančia ir eksperimento svarbą gamtos pažinimo srityje įsisąmoninusia šiuolaikine mokslo filosofija su joje gana paplitusiu tam tikru epistemologiniu realizmu³: mokslas yra

¹ Straipsnyje remiamasi vokiškais ir Romano Plečkaičio į lietuvių kalbą verstais Kanto tekstais, taip pat angliškų *Grynojo proto kritikos* abiejų leidimų (1781 / 1787) vertimu.

² Kaip nurodo Sacha Golobas, Heideggeris 1927–1936 m. savo veikaluose skyrė apie 1000 puslapių Kanto filosofijos komentarams (Golob 2013). Arvydas Šliogeris į lietuvių kalbą yra išvertęs ketvirtąją Heideggerio veikalo *Kantas ir metafizikos problema* (1929) dalį (žr. Heideggeris 1992).

³ Kanto teorinę filosofiją taip pat priskiriu „epistemologiniam realizmui“ pagal šias Kanto filosofines nuostatas: daiktas savaime šalia kitų aspektų žymi išorinę, nuo sąmonės nepriklausančią tikrovę, tai yra realiai egzistuojantis esinys. Grynojo jausmo vaizdiniai yra ne subjekto kuriamas sapnas, o daikto savaime sugeneruojamos ypatybės. George'o Berkeley'o imaterializmas ir René Descartes'o abejonės

pajėgus pasiekti žinojimą bent apie kai kuriuos reiškinių aspektus, nustatyti daugiau ar mažiau patikimus faktus, santykius tarp reiškinių (priežastinius, koreliacinius ir kitokius jų ryšius, reiškinių struktūrines, dinamines savybes ir pan.). Moksliniai atradimai yra fundamentinių tyrimų rezultatai, jie naudingi praktinėje veikloje, jais remiantis kuriamos įvairios technologijos. Atsižvelgdami į pokantinio mokslo ir filosofijos raidą, Kanto patyrimo sprendinius interpretuojame kaip hipotezes, kurias dar reikia tikrinti empiriniu (eksperimentiniu) tyrimu. Kantiškoji patyrimo samprata netelpa vien tik į sprendinių teorijos rėmus. Kantas filosofškai aiškina ir patį patyrimo procesą, kuris yra suvokiamas kaip sintezės tarp juslinės medžiagos (generuojamos išorinės realybės) ir konceptualinės formos (produkuojamos sąmonės) procesas. Pastarąjį Kanto patyrimo teorijos aspektą, arba kantiškąją epistemologiją, grindžia fundamentali skirtis tarp juslumo ir mąstymo:

„<...> nors kiekvienas mūsų pažinimas prasideda nuo patyrimo, tačiau dėl to ne visas jis kyla būtent iš patyrimo. Visiškai galimas daiktas, kad netgi mūsų patyrimu pagrįstas pažinimas susideda iš to, ką mes suvokiame išpūdžiais, ir iš to, ką mūsų pačių sugebėjimas pažinti (juslinių išpūdžių tik skatinamas) teikia pats iš savęs; šį priedėlį nuo pagrindinės juslinės medžiagos mes atskiriame ne anksčiau kaip

realaus išorinio pasaulio egzistavimu Kanto filosofijos kontekste neatrodo pagrįsti. Jusliniai vaizdiniai nėra iliuzijos – nors jie yra tam tikri stebiniai sąmonėje (pavyzdžiui, kartumo, garso, šilumos, svorio ir kitokie potyriai), tačiau jie informuoja apie realiai veikiančias jėgas, kurias ir tiria mokslai, šiuos vaizdinius arba juslinius reiškinius matuodami, nagrinėdami jų tarpusavio sąveikas, santykius, struktūrą ir pan. Mokslinis pažinimas yra patikimas pažinimas, palyginti su spekuliatyviąja metafizika. Mokslas nustato daugiau ar mažiau patikimus faktus, kurie leidžia iki tam tikro masto įvaldyti gamtos reiškinius. Mokslas pasiteisina praktinėje veikloje, teikia naudingų praktinių požiūrių žinių. Bet tai yra ne pilnutinis ar galutinis, o tik kai kurių reiškinių aspektų (dalinis) pažinimas. Mokslas visada išlieka ribotas tiek juslinės, tiek konceptualinės prieigos prie reiškinių (juslinių vaizdinių) požiūriu. Pastarųjų aspektų nepaisymas veda naiviojo epistemologinio realizmo link.

tada, kai ilgalaikės pratybos atkreipia į jį mūsų dėmesį ir įgalina mus jį išskirti“ (Kant 1996: 55).

Kantas griežtai skiria juslinius vaizdinius (*sinnliche Vorstellungen*) nuo mąstymu produkuojamų konceptualinių vaizdinių arba sąvokų. Gryniesiems jusliniams potyriai yra sąvokomis sutvarkomi patyrimą išreiškiančiuose sprendiniuose. Sąvokas Kantas nusako kaip apriorines pažinimo formas, jos nėra išvedamos iš daiktų, bet proto arba sąmonės įnešamos⁴ į tikrovę – tas pasakytina apie kantiškai suprantamus erdvę ir laiką (kurie suvokiami kaip aprioriniai stebiniai – tai tam tikri sąvokiniai įsivaizdavimai, juslumo apriorinės formos), apie kategorijas – bazines mąstymo formas, kurios, kaip erdvė ir laikas, sudaro sprendinių apie bet kuriuos patyrimo objektus pagrindą, ir apie schemas. Schemų teorija išreiškia kantiškąją abstrakcijų supratimą – bendrųjų sąvokų, skirtų empiriniams objektams įvardyti ir abstrakčių (apriorinių) matematikos sąvokų supratimą. Kategorijos, erdvė, laikas, schemas yra baziniai konceptualiai patyrimą grindžiantys elementai, jie taip pat yra apriorinių sintetinių sprendinių pagrindas. Kantas nuo analitinių ir aposteriorinių sintetinių sprendinių skiria apriorinius sintetinius sprendinius. Šių sprendinių galimybės pagrindimo klausimas yra fundamentaliausias Kanto teorinės filosofijos sistemoje ir šis klausimas tuo pat metu yra ir epistemologinis, ir metafizinis, nes išreiškia metafizikos kaip mokslo galimybės klausimą, taip pat pamatinį

⁴ Apriorinius pažinimo komponentus produkuojančios sąmonės kantiškoji samprata istorinėje recepcijoje (pavyzdžiui, Marburgo neokantizme, Edmundo Husserlio fenomenologijoje) buvo apkaltinta psychologizmu. Tai atskiria plati tema, kurios šiame straipsnyje neplėtojame. Kantas apriorinių-formaliųjų vaizdinių neusupranta kaip visiškai laisvo sąmonės kūrinio ir žaismo – tiek laikiškumas, tiek erdviškumas, tiek kategorinės funkcijos ir schemas jo teorijoje yra tai, kas „atitinka“ daiktus arba yra suderinama su daiktais. Apriorinės formos yra „pritaikomos“ daiktams (Kant 1996: 41). Tai viena keblesnių, specialiai interpretuotina ir aiškintina Kanto teorinės filosofijos vieta. Tačiau ji rodo, kad nėra savaime suprantama, kas tai yra Kanto psichologizmas ir kiek pagrįstai jo epistemologiniam apriorizmui šį etiketę gali būti klijuojama.

Kanto epistemologijoje įsitikinimą, kad aprioriniai sintetiniai sprendiniai yra neatskiriama kiekvieno mokslinio pažinimo dalis. Kantas yra įsitikinęs, kad egzistuoja gryniosios, nuo patyrimo objektų nepriklausančios sąvokos ir tokie pat sprendiniai – jų esama grynajame gamtos moksle (bendriausieji gamtos dėsniai) ir matematikoje. Aprioriniai sintetiniai sprendiniai visą laiką buvo formuluojami metafizikoje, tačiau, kaip pažymėjo Kantas, metafizika savo grynųjų mąstymo rezultatų, grynųjų mintinių vaizdinių neįstengia ir nesistengia susieti arba sintetinti su jusline medžiaga, todėl spekuliatyvūs metafizikos teiginiai neišvengiamai tampa nepatikimi. Kantas pateisina tik dalį apriorinių sintetinių sprendinių – tuos, kurie gamtos moksle yra kaip mintiniai modeliai, kaip tam tikros konceptualinės formos, kurias galima pritaikyti siekiant pažinti juslėmis fiksuojamus objektus. Tad kantiškoji patyrimo samprata teikia kriterijų spekuliatyvosios metafizikos kritikai ir jai atskirti nuo empirinio pažinimo: patikimam pažinimui būtina sąvokų ir jauslumo sintezė⁵.

Kita fundamentali skirtis Kanto patyrimo sampratoje nėra vien epistemologinė, ji, be

kitų aspektų, išreiškia metafizinio ir empirinio pažinimo ribų kantiškąjį supratimą – tai skirtis tarp *daikto savaime* (*Ding an sich*) ir *reiškinio* (*Ercheinung*). Ši skirtis yra integrali Kanto patyrimo teorijos dalis ir neatskiriama susijusi su Kanto epistemologiniu apriorizmu.

„<...> kiekvienas mūsų stebėjimas yra tik reiškinių įsivaizdavimas, <...> daiktai, kuriuos mes stebime, patys savaime nėra tokie, kokiais juos laikome stebėdami, <...> jų santykiai patys savaime nėra tokie, kokie jie mums reiškiasi; ir jei mes pašalintume save kaip subjektą arba tik jutimų apskritai subjektyvią savybę, tai išnyktų visos objektų savybės, visi jų santykiai erdvėje ir laike, netgi pati erdvė ir laikas: kaip reiškiniai jie gali egzistuoti ne patys savaime, bet tik mumyse. Kokie daiktai galėtų būti patys savaime ir nepriklausomai nuo bet kio mūsų jauslumo imlumo – tai mums lieka visiškai nežinoma. Nežinome nieko, išskyrus mums savitą jų suvokimo būdą, kuris, be to, nebūtinas kiekvienai būtybei, nors ir turi būti būdingas kiekvienam žmogui. <...> Kokie gali būti daiktai patys savaime – to mes niekada nesužinosime netgi aiškiausiai pažinę jų reiškinių, kuris vienintelis yra mums duotas (Kant 1996: 88, 89). <...> Apie reiškinių formą daug ką galima pasakyti *a priori*, tačiau niekada nieko negalima pasakyti apie daiktą patį savaime, kuris gali sudaryti šių reiškinių pagrindą <...> visa tai, kas mūsų pažinime priklauso stebėjimui (taigi išskyrus malonumo ir nemalonumo jausmus bei valią, kurie visai nėra pažinimai), sudaro tik santykiai – vietos santykis stebėjime (tįsumas), vietos kitimo santykis (judėjimas) ir dėsniai, apibrėžiantys šį kitimą (judinančios jėgos). <...> Daiktas pats savaime nepažįstamas vien tik iš santykių; vadinasi, reikia teigti, kad, kadangi išorinis jutimas mums pateikia tik santykio vaizdinius, tai santykio vaizdiniais gali būti tik objekto ir subjekto santykis, o ne tai, kas vidui būdinga objektui pačiam savaime. Tas pat pasakytina apie vidinį stebėjimą <...>“ (Kant 1996: 92–93).

Jauslumą (*Sinnlichkeit*) Kantas supranta kaip patyrimo arba empirinio pažinimo pagrindą,

⁵ Kanto požiūriu, spekuliatyvosios metafizikos sąvokoms, pavyzdžiui, „siela“, „Dievas“, „pasaulis kaip visuma“ neįmanoma rasti empirinio objekto ar atikmens. Tokios sąvokos nėra ir negali būti patyrimo objektų sąvokos. Kritikuodamas tradicinę spekuliatyviąją, arba transcendentinę, metafiziką, Kantas ją supriešino su savo transcendentaline metafizika – jo paties kuriamu filosofiniu mokslu, tiriančiu empirinio pažinimo konceptualų aparatą (sąvokas, teorinius principus, metodines taisykles ir kt.). Kantas griežtai atskiria dogmatinę-spekuliatyviąją-transcendentinę metafiziką nuo savojo transcendentalinės metafizikos projekto. Kita vertus, spekuliatyvosios metafizikos kritika nenuveda Kanto į ateizmą ir scientizmą. Nei gamtos mokslas, nei tradicinė metafizika nieko negali pasakyti apie „daiktus savaime“, žmogus pasmerktas pažinti tik „reiškinius“ – konceptualizuoti savo juslėmis gaunamą patyrimo medžiagą. Tačiau apskritai tai nepanaikina galimybės racionaliai grįsti spekuliatyvius teiginius – juos, Kanto požiūriu, galima suvokti kaip praktinio proto postulatus, būtinus žmogaus laisvei, moralei ir religijai pagrįsti. Kantiškasis teorinio proto apribojimas ir praktiniu protu grindžiamos metafizikos aktualizavimas yra vienas reikšmingiausių nuo Sokrato laikų (Kant 1996: 42–47).

nes juslės teikia pažinimo medžiagą ir rodo, kad pažinimo objektas yra realus. Kanto teorijoje tik juslės gali parodyti realiai egzistuojantį pažinimo objektą, o ne sąvokos ir mąstymas. Sąvokomis yra apdorojami jusliniai vaizdiniai, kurie yra generuojami *daikto savaime*. Patyrimo teoriniame kontekste ypač svarbi yra kauzalinė Kanto tezė: daiktas savaime yra juslinio vaizdinio, arba reiškinių, priežastis. Jusliniai potyriai (spalva, garsas, kvapas, skonis ir kt.) egzistuoja sąmonėje, tačiau juos sukelia realiai veikiančios jėgos, kurias ir tiria gamtos mokslas. Daikto savaime sąvoka Kanto filosofijoje, šalia kitų aspektų, žymi išorinę, arba nepriklausančią nuo sąmonės, realybę. Be to, ši sąvoka leidžia Kantui plėtoti idėją, kad esami jusliniai žmogaus prieigos prie tikrovės kanalai (lytėjimas, klausa, rega, skonis, uoslė) turbūt neparodo visų realybėje veikiančių jėgų ar ypatybių. Tad grynai juslinė žmogaus prieiga prie pasaulio yra ribota. Daikto savaime sąvoka Kantui padeda kritikuojant spekuliatyviąją metafiziką, apribojant jos pažintines pretenzijas, taip pat mąstant apie empirinio pažinimo – matematinės eksperimentinės gamtotyros – ribas. Ne tik juslinė prieiga prie tikrovės yra ribota, bet ir baziniai konceptualiniai empirinio pažinimo instrumentai (erdvė, laikas, kategorijos, bendrosios sąvokos – schemas) nėra absoliutūs, jais sugriebiami tik kai kurie reiškinių aspektai, o ne daiktas savaime ar tikrovė savaime, be to, kaip rodo pokantinio mokslo ir filosofijos raida, konceptualinis mokslo aparatas keičiasi, mokslo sąvokinis instrumentarijus yra nuolat papildomas naujais komponentais arba transformuojamas. Vyksta mokslinių paradigų kaita, o ji nulemia ir gamtos mokslo nustatytų faktų pasikeitimą. Reliatyvumo teorija ir kvantinė fizika verčia atsisakyti daugelio tradicinės fizikos (pavyzdžiui, Isaaco Newtono) sąvokų: erdvės ir laiko supratimo, priežastingumo idėjos, subjekto ir predikato arba įprastino daikto ir jo savybių apriorinio modelio. Astrofizikų vartojamos hipotetinės „tamsiosios materijos“ ir „tamsiosios energijos“ sąvokos dera su viena Kanto patyrimo teorijos implikacijų: juslinė žmogaus prieiga

prie tikrovės yra ribota; dalies realiai veikiančių jėgų ar realybės ypatybių nefiksuoja prigimtinės žmogaus juslės; joms fiksuoti bent kol kas nėra sukurta ir technologinių priemonių.

Kanto patyrimo teorijoje fundamentalų vaidmenį atlieka transcendentalinė sąmonė (transcendentalinė apėrcepcija). Ir istorinė, ir šiuolaikinė šios filosofinės teorijos recepcija yra kontroversiška kaip ir kantiškosios patyrimo sampratos (žr. plačiau Rimkus 2014: 146). Kanto tekstai suponuoja tam tikrą transcendentalinės sąmonės dvilypumą: Kantas kalba apie beasmenę teorinę mokslo sąmonę, leidžiančią mąstyti mokslinių teiginių visuotinumą ir mokslo nustatytų faktų objektyvumą, bet taip pat Kantas palieka atvirą galimybę į šią teoriją žvelgti ir kaip į filosofinį žmogaus sąmonės funkcionavimo mechanizmo išaiškinimą, paties žmogaus sąmoningumo fenomeno atsiradimo paaiškinimą. Epistemologiniai ir metafiziniai transcendentalinės sąmonės teorijos aspektai persidengia su Kanto filosofine psichologija.

Transcendentalinė sąmonė yra tai, kas sukuria apriorines pažinimo formas (juslumo ir mąstymo), be to, ji yra pažinimo sintezių centras, nes vykdo tiek empirinę, tiek apriorinę sintezę: sintetinami jusliniai vaizdiniai ir reiškiniai su sąvokomis; apriorinės mąstymo formos (kantiškosios kategorijos – kokybės, kiekybės, santykio, modalumo) sintetamos su apriorinėmis juslumo formomis (kantiškai suprantamais erdve ir laiku) ir schemomis (pavyzdžiui, bendrosiomis apriorinėmis matematikos sąvokomis). Kanto epistemologijoje gana aiškiai išreikšta apskritai visai moderniajai filosofijai būdinga metafizinio nominalizmo⁶ tendencija.

⁶ Metafizinio nominalizmo, taip pat ir epistemologinio realizmo sąvokos leidžia pažvelgti į Kanto teorinės filosofijos visumą. Kantas nesidomėjo universalijų problema ta prasme, kaip ją suprato viduramžių scholastai, tačiau ir jo teorinėje filosofijoje išdėstytą apriorizmo koncepciją galima vertinti tradicinės teorinės kontroversijos tarp „realizmo“ ir „nominalizmo“ požiūriu. Yra trys pagrindinės teorinės pozicijos, aiškinant šią kontroversiją universalijų arba abstrakčių ir idealių objektų klausimu: nominalizmas, konceptualizmas, realizmas. Nominalizmas atmeta savaiminį abstrakčių ir idealių

Erdvė, laikas, kategorijos, schemos neegzistuoja savarankiškai – tai transcendentalinės sąmonės produkuojami, jos į pasaulį įnešami sąvokiniai vaizdiniai, naudojami kaip aprioriškai suformuojamos ir vien tik reiškiniams, o ne daiktams savaime (ar tikrovės savaime) pažinti pritaikomos konceptualios formos ir sąlygos. Kantiškosios apriorinės pažinimo formos nėra nei savaime egzistuojančios, nei įgimtos idealios struktūros. Jas suvokiame kaip legitimuotus ir institucionalizuotus mokslininkų bendruomenėse konceptualinius modelius, pažinimo instrumentus. Konceptualiniai patyrimo komponentai yra kuriami, steigiami ir palaikomi ne tik atskirų individų, bet ir socialinėje bendruomenėje. Jie palaikomi tiek, kiek yra arba kol yra efektyvios kurių nors objektų pažinimo priemonės. Keičiantis teorinėms paradigmoms, gamtos moksle senosios sąvokos atmetamos arba bent jau jų svarba

objektų egzistavimą, konceptualizmas kildina juos iš proto, o realizmas laikosi nuostatos, kad tokie objektai egzistuoja savaime, nepriklausomai nuo daiktų ir sąmonės (platonizmas yra radikaliausia metafizinio realizmo versija). Kantą interpretuojant kaip konceptualistą, reikėtų teigti, kad idealios apriorinės formos (erdvė, laikas, kategorijos, schemos) yra atrandamos prote, arba sąmonėje, ir neigti, kad jas galima atrasti pasaulyje, arba daiktuose. Tačiau taip interpretuojant, konceptualizmas susilieja su realizmu: protas pasirodo tarsi savarankiškai egzistuojančių idealių esinių talpykla, ir tokiems esiniams prieiti yra reikalinga intelektualinė intuicija, arba intelektualinis stebėjimas, ką Kantas savo teorinėje filosofijoje atmeta. Pavyzdžiui, Marburgo neokantizme Kanto apriorizmas buvo interpretuojamas platoniskai – suvokiamas iš metafizinio realizmo perspektyvos. Kantas nemano, kad apriorinės formos yra įgimtos ir kad jos gali būti išvestos iš daiktų. Tad lieka Kanto apriorizmą traktuoti kaip nominalistinę koncepciją: apriorinės formos yra proto ar sąmonės kuriami konceptualiniai vaizdiniai, naudojami kaip riboti ir istoriškai kintantys pažinimo instrumentai. Sąvoka „metafizinis“, atrodo, visai natūraliai gali būti pridėta prie sąvokos „nominalizmas“, tuo labiau, kad ir pats Kantas metafiziką suvokia būtent kaip grynų mąstymo rezultatų gavimą. Jo filosofijoje metafizika yra tik sąvokinis pažinimas. Metafizika formuoja vaizdinius, kurie yra patyrimo galimybės sąlygos. Be to, palikus tik terminą „realizmas“, ši metafizinė problematika galėtų susimaišyti su realizmo sąvoka epistemologijoje. Siekdamas to išvengti, sąvokas atskiriau kaip metafizinį realizmą ir epistemologinį realizmą.

ir reikšmingumas, atliekant mokslinį tyrimą, apribojami. Apriorinės pažinimo formos yra kuriamos individų, o, jas institucionalizavus ir kanonizavus bendruomenėje, vyksta grįžtamasis procesas – šios formos įtvirtinamos „žalių individų“ sąmonėje. Transcendentalinė sąmonė yra bendra ir visuotinė sąmonė tiek, kiek ji nusako įvairius galimus arba mokslininkų bendruomenėje leidžiamus ir pateisinamus empirinių ir apriorinių vaizdinių bei reiškinių sujungimo būdus, jų konceptualizacijos bendrąsias formas ir galimybes. Tokia teorinė prieiga prie Kanto transcendentalinės sąmonės teorijos, atrodo, leidžia suderinti Kanto patyrimo teoriją su mokslo istorijoje ir filosofijoje fiksuojama mokslinio pažinimo konceptualinio instrumentarijaus kaita. Tai taip pat leidžia išvengti (jei ne sąmonės, tai bent jau patyrimo teoriniame kontekste) nepagrįstų Kanto apriorizmo sąsajų ar net sutapatinimo su metafizinio realizmo pavidalais, pavyzdžiui, su platonišku idealizmu ir esencializmu.

Kanto patyrimo teorijos komponentų interpretacijos Heideggerio filosofijoje

Kanto teorinę filosofiją ir vieną svarbiausių joje – patyrimo – sampratą Heideggeris suvokė ir komunikavo iš savo paties filosofinių pozicijų – egzistencinės fenomenologijos⁷ arba fundamentaliosios *Dasein* ontologijos perspektyvos. Heideggeris gana detalai analizavo ir komentavo Kanto teorinės filosofijos traktatus. Atsakydamas į skaitytojų⁸ priekaištus, esą jis panaudoja prievartą Kanto tekstų atžvilgiu ne šiaip

⁷ Husserlio fenomenologijai yra artima Heideggerio egzistencinė fenomenologija. Husserlis plėtojo *esmių* įžvalgų filosofiją, o Heideggeris *Būtyje ir laike* (1927) plėtojamoje egzistencialų teorijoje kalba apie *esmines* žmogaus egzistencijos struktūras. Paulas Gornieris nurodo šių filosofijų skirtumą: Edmundui Husserliui fenomenologija buvo neatskiriama nuo tam tikros rūšies idealizmo, o Heideggeriui tai yra tik metodas, tiriantis nebe sąmonę, o būtį (Gornier 2006: 506).

⁸ Vienas tokių skaitytojų buvo Cassireris (žr. Plantin-gas 1972).

juos interpretuodamas, bet suprasdamas per savo filosofijos prizmę ir taip juos tarsi pasisavindamas, teoriškai uzurpuodamas, Heideggeris atsakė, kad mąstymo dialogas, priešingai nei istorinis filologinis tekstų komentavimas, tam tikros prievartos aptariamų tekstų atžvilgiu neišvengia (Heidegger 1998: XVII).

Fundamentaliaji ontologija⁹ yra baigtinės žmogaus būtybės (*Dasein*) esmės analitika, siekianti atsakyti į klausimą, kas yra žmogus. *Grynojo proto kritika* suprantama kaip teorija, grindžianti tokio tipo ontologiją (Heidegger 1998: 1). Heideggeris skiria tris, jo įsitikinimu, neteisingus šio Kanto veikalo interpretavimo būdus: metafizinį, epistemologinį, psichologinį. Pirmoji kryptis prasideda su Johannu Gottliebu Fichte, kuris baigtinį žmogaus protą transformavo į absoliutųjį Ego. Epistemologinė interpretavimo strategija numanoma daugiausia priskiriama Marburgo neokantizmo mokyklai. Epistemologinė interpretacija siejasi su psichologine, kurioje laikomasi pozicijos, kad tik mokslinė arba eksperimentinė psichologija gali tinkamai ištirti žmogaus protą. Heideggerio požiūriu, Kanto sintetinių apriorinių sprendinių problema rodo, kad jis kūrė transcendentalinę filosofiją kaip ontologiją¹⁰ – ontinio pažinimo

(fenomenų, daiktų, esinių, objektų pažinimo) ontologinio pagrindo teoriją (Heidegger 1998: 73–76). Heideggerio netenkina žmogaus baigtinumo ir jo pažintinių galių ribotumo reikiamai neįvertinanti metafizika, scientistiškai orientuota filosofija ir šiomis nuostatomis grindžiamos Kanto filosofijos interpretacijos. Kantas Heideggerio vaizduojamas ir teorinėje plotmėje komunikuojamas kaip metafizikas (ontologas), kuris tik neišvystė savo filosofijos iki baigtinės žmogaus būtybės (*Dasein*) ontologijos.

Sintetiniai aprioriniai sprendiniai, Heideggerio požiūriu, yra ontologiniai – jie priklauso bendrajai metafizikai. Gornerio tyrimas rodo, kad šie sprendiniai interpretuojami ne kaip sprendiniai apie esinius (ką Heideggeris vadina ontiniais sprendiniais), bet kaip sprendiniai apie esinių būtį (*das Sein des Seienden*). Ontinis pažinimas suponuoja ontologinį pažinimą. Kanto sintetiniai *a priori* principai išreiškia ontologinį pažinimą, būtiną objektams pažinti. Jie išreiškia objektiškumo ar objektyvumo (*Gegenständlichkeit*) supratimą, pačią objektų būtį (Gorner 2006: 508). Heideggerio požiūriu, pagrindinis Kanto klausimas (kaip yra galimi aprioriniai sintetiniai sprendiniai) yra klausimas apie ontologijos galimybę (Heidegger 1998: 13–14). Grynojo proto kritikos intencija išlieka visiškai nesuprasta, jeigu ji interpretuojama kaip „patyrimo teorija“ arba kaip pozityviųjų mokslų teorija. Grynojo proto kritika nėra „pažinimo teorija“. Tai yra ne ontinio pažinimo (patyrimo), bet ontologinio pažinimo teorija. Apriorinis sintetinis pažinimas nagrinėja ontologinę transcendenciją (Heidegger 1998: 16–17).

Kanto filosofijoje išreikštą žmogiškojo pažinimo baigtinumą, Heideggerio požiūriu, reikia priešinti neribotam dieviškajam pažinimui, kai daiktai yra ne tik absoliučiai suvokiami, bet taip pat ir sukuriami. Baigtinio žmogiškojo ir neriboto dieviškojo pažinimo skirtimi reikia grįsti *reiškinio* ir *daikto savaimė* skirtį, kuri žymi ne dvi skirtingas esinių rūšis, o du skirtingus

⁹ Kanto išplėtotą antropologiją, Heideggerio požiūriu, yra empirinė, ji neatitinka transcendentalinės problematikos ir nėra grynoji „filosofinė antropologija“. Antropologija gali būti pavadinta filosofine tiek, kiek jos metodas yra filosofinis kaip žmogiškos būtybės esmės apmąstymas, atskiriant žmogų nuo augalų, gyvūnų ir kitų esinių (Heidegger 1998: 206, 210–211). Galima numanyti, kad būtent jo veiklą *Būtis ir laikas* reikia suprasti kaip pateikiantį tokią transcendentaliai gryną arba apriorinę žmogiškosios būtybės egzistencijos analizę.

¹⁰ Kaip nurodo Gorneris, *Grynojo proto kritika*, Heideggerio požiūriu, priklauso bendrajai metafizikai (*metaphysica generalis*). Tradiciškai metafizika buvo suprantama kaip būties apskritai ir esinių visumos fundamentalus pažinimas. Esinių visuma buvo padalyta į pagrindinius regionus: Dievas, gamta, žmogus. Kiekvieną regioną atitinka atskiras mokslas: racionali teologija, racionali kosmologija ir racionali psichologija. Visi kartu šie mokslai sudaro specialiąją metafiziką (*metaphysica specialis*) (Gorner 2006: 507). Pažinimas būties apskritai (*metaphysica generalis*) ir esinių atskirų sričių (*metaphy-*

sica specialis) yra mokslas, kuriamas vien tik protu (Heidegger 1998: 8–13).

to paties objekto pažinimo būdus (Heidegger 1998: 24, 32). Skirtumas tarp reiškinių ir daikto savaime – tai to paties objekto supratimo dviem būdais skirtumas. Daiktai savaime yra tie patys reiškiniai, ir galima skirti tik daiktų suvokimo ir (ar) patyrimo būdus – žmogiškąjį baigtinį¹¹ ir dieviškąjį absoliutųjį – ko nesuprato Marburgo neokantininkai. Reiškiny, objektas ir daiktas savaime yra tas pats. Reiškiny nėra subjektyvus, arba subjekto produktas, kuris nenurodo į nieką, kas egzistuoja iš tikrųjų, reiškiny yra tikrai ir aktualiai egzistuojantis daiktas (Heidegger 1995: 99–100). Heideggerio įsitikinimu, Kanto transcendentalinį idealizmą interpretuoti kaip „dviejų pasaulių“ teoriją yra nesusipratimas; jis ignoruoja kauzalinę Kanto tezę – noumenas yra fenomeno priežastis (Han-Pile 2005: 84, 85)¹². Reiškinių Heideggeris nenori laikyti tik kažkokiomis daikto savaime sugeneruotomis pasekmėmis sąmonei. Fenomenai nėra tik kažkokie noumeno išspinduliuoti būviai. Reiškiniai ir yra daiktai savaime. Reiškinių (*Erscheinung*) sąvoka pažymi tik tai, kad žmogus daug ko nežino apie daiktą, o ne tai, kad tas daiktas tėra subjektyvi iliuzija. Heideggeris nori pabrėžti ne tai, kad reiškiny yra subjektyvus juslinis vaizdiny, konceptualizuojamas tokiomis pat subjektyviomis kategorijomis bei joslumo formomis, bet tai, kad reiškiny yra baigtinės žmogaus būtybės patiriamas ir pažįstamas daiktas. Heideggeris laikosi „dviejų aspektų“, bet

ne „dviejų pasaulių“ pozicijos daikto savaime ir reiškinių skirties klausimu. Jo išryškintas baigtinio ir absoliutaus pažinimo aspektas daikto savaime problemoje yra suderinamas su Kanto filosofija, tačiau kauzalinės tezės ignoravimas vis dėlto šį klausimą supaprastina.

Kanto naudojamą semantinę figūrą „patyrimo galimybė“ (*Möglichkeit der Erfahrung*) Heideggeris supranta kaip vienovę to, kas daro baigtinį pažinimą galimą. Apriorinis pažinimas ontologiškai grindžia empirinį pažinimą, ir „<...> patyrimo galimybė yra sinonimiška transcendencijai“ (Heidegger 1998: 117). Ontologinis pažinimas – tai sisteminė visuma grynojo pažinimo, formuojančio transcendenciją. Transcendentalinė filosofija atskleidžia transcendenciją (Heidegger 1998: 124). Baigtinio grynojo pažinimo elementų visuma (laikas, grynasis erdvės stebiny, už kurį laikas yra fundamentalesnis, ir kategorijos) suprantama kaip ontinio pažinimo ontologinis pagrindas – tai Heideggeris nusako transcendencijos¹³ sąvoka. Baigtiniam žmogui (*Dasein*) esiniai (*Seiende*) atsiskleidžia laike ir erdvėje. Erdvė ir laikas nėra savarankiški esiniai, bet erdviniai apibrėžtumai, kaip ir laikiški, priklauso patiems daiktams, objektams kaip reiškiniams. Reiškiniai patys yra erdviški ir laikiški – tai, jo požiūriu, išreiškia Kanto tvirtinimas, kad erdvė ir laikas yra ne tik transcendentaliai idealūs, bet ir empiriškai realūs (Heidegger 1995: 156). Heideggeris laikosi

¹¹ Heideggerio požiūriu, ribotus mus daro pats mūsų poreikis juslines duotis sintetinti sąvokomis. Žmogiškasis pažinimas yra baigtinis todėl, kad jis yra receptyviai gaunamą juslinę medžiagą sintetinantį mąstymo priemonėmis veikla. Vien tik juslinio stebėjimo neužtenka. Žmogaus pažinimas yra baigtinis, nes jis receptyvus ir diskursyvus (Dahlstrom 2010: 386–387). Baigtinis pažinimas yra mąstantis stebėjimas (*denkendes Anschauen*) arba stebintis mąstymas (*anschauendes Denken*) (Gorner 2006: 508–509).

¹² Anot Béatrice Han-Pile, priešingai negu Kantas, Heideggeris netiki Dievo buvimu, o todėl ir begalinio pažinimo galimybe. Galiausiai Heideggeris atmeta daikto savaime kaip dieviškojo pažinimo koreliato supratimą, ir tai yra susiję su Kanto filosofijoje implikuotos teologijos atmetimu (Han-Pile 2005: 93, 95).

¹³ Pasak Gornerio, haidegeriškoji transcendencijos sąvoka šiame kontekste nėra teologinė (kai Dievas yra įvardijamas kaip transcendentiškas). Ji skiriasi ir nuo Husserlio suteikiamos prasmės šiai sąvokai – materialūs objektai yra transcendentiški sąmonės atžvilgiu, o tokie daiktai, kaip mintys ir jusliniai potyriai, yra imanentiški. Transcendentiškumas turi būti suprantamas aktyvumo prasme. *Dasein* yra transcendentiškas, nes jis transcenduoja esinius. Jis transcenduoja arba peržengia esinius ir eina būties link. Būtis nėra kokia nors paslaptinga superbūtybė ar superesiny, bet objektyvumo horizontas, sukurtas transcendentalinės vaizduotės. Heideggerio transcendencija nėra santykis su esiniais, ką Husserlis vadina intencionalumu, tai yra supratimas būties, kuri padaro galimą patį santykį su esiniais. Transcendencija nėra intencionalumo instancija, bet intencionalumo galimybės sąlyga (Gorner 2006: 510).

pozicijos, kad pačiai esinių prigimčiai priklauso tai, kad jie yra erdviški, laikiški ir priežastingai sąveikauja (Han-Pile 2005: 85). Tačiau tai yra tradicinėje metafizikoje gana paplitusi teorinė nuostata (pavyzdžiui, Aristotelio) ir nėra su Kanto filosofija be nuostolių jai suderinamas požiūris. Apriorinės erdvės ir laiko formos Kanto teorijoje yra tai, kas *sudaro sąlygas* daiktus įsivaizduoti ir (ar) pažinti kaip erdviškus ir laikiškus. Erdvė ir laikas nepriklauso daiktams savaime, tai yra transcendentalinės sąmonės į pasaulį įnešami dalykai (transcendentalinis idealumas), o empirinis realumas reiškia, kad erdvę ir laiką galima *pritaikyti* reiškiniams pažinti. Apriorinės jausmo formos ir intelekto kategorijos, schemas nėra ir įgimtos – veikiau tai tik legitimuoti ir institucionalizuoti mokslininkų bendruomenėse konceptualiniai modeliai, sukuriantys reiškinį kaip kurių santykių (sąveikų, struktūros ir pan.) pažinimo galimybę. Šie ir bet kurie kiti modeliai gali būti modifikuojami arba jų gali būti apskritai atsisakyta mokslinėje bendruomenėje, įsisąmoninus jų kaip pažinimo instrumentų ribotumą ir istoriškumą,

Grynasis (apriorinis) pažinimas, kaip transcendencijos formavimas, yra metafizinis (ontologinis) pažinimas, grindžiantis ontinio pažinimo objektyvumą. Transcendenciją formuoja transcendentalinė vaizduotė. Ji formuoja ne objektus, bet objektyvumą apskritai kaip patyrimo galimybę (Heidegger 1998: 131–133). Transcendentalinė vaizduotė sukuria objektyvumo horizontą, bet tai nereiškia, kad empiriniai objektai yra įsivaizduojami esiniai: Heideggerio teorijoje būtis nėra esinys, objektyvumas nėra objektas (Gorner 2006: 509–510). Vaizduotė yra ontologinio ir ontinio pažinimo fundamentas. Heideggerio interpretacijoje visas sintezės vykdo transcendentalinė vaizduotė, ji yra sintezių centras¹⁴. Vaizduotė, kaip tam tikra valinga

jėga, vykdo tiek apriorinę sintezę – sintetinamos jausmo formos su intelekto kategorijomis, tiek empirinę sintezę – sintetinami jausiniai reiškiniai su apriorinėmis jausmo ir mąstymo formomis. Tad vaizduotė ir sukuria patyrimą, dėl jos yra galimas empirinis objektų pažinimas. Grynasis mąstymas ir jo kategorijos, taip pat ir gryniesiems stebėjimams, Heideggerio požiūriu, yra transcendentalinės vaizduotės produktai. Marburgo mokyklos interpretavimas erdvės ir laiko tik kaip „kategorijų“ logine prasme ir apskritai ištirpdytas transcendentalinės estetikos logikoje – nepagrįstas (Heidegger 1998: 145). Tačiau Heideggeris čia nesustoja, jis dar sako, kad transcendentalinė vaizduotė formuoja laiką, leidžia laikui kaip tokiam pasirodyti ir kad ji pati yra laikas (Heidegger 1998: 187). Be to, grynasis baigtinis „aš“, kaip grynasis protas, yra laikiškas, laikas ir Kanto transcendentalinė apercepcija, arba sąmonė (vaizdinius lydintis „aš mąstau“ principas), yra viena ir tas pat (Heidegger 1998: 191–192). Taip Heideggeris pereina prie grynos metafizinės spekuliacijos, kuriai kantiškasis patyrimo kriterijus nebepritaikomas. Transcendentalinė vaizduotė atlieka centrinę funkciją transcendentalinėje dedukcijoje ir transcendentaliniame schematizme (Heidegger 1998: 205). *Grynojo proto kritikoje* galima matyti laiką, kaip apriorinės jausmo formos, tam tikrą pirmumą erdvės ir kategorijų atžvilgiu, tačiau Heideggeris eina daug toliau, laikui suteikiama ontologinė prasmė – būties supratimas turi būti projektuojamas per laiką, taip išreiškiant žmogaus kaip čia-buvimo¹⁵

vieną iš trijų subjektyvių pažinimo šaltinių, šalia jausmo ir transcendentalinės apercepcijos (Kant 1998: 236). Pasak Heideggerio, vaizduotė, buvusi tarpinis gebėjimas tarp jausmo ir intelekto, antrajame leidime nustumia grynai į empirinį lygmenį. Vaizduotė tapo atsakinga už empirinę sintezę tarp mąstymo ir jausmo, ji nebėra atskiras gebėjimas, kuris vykdo apriorinę sintezę kaip tarpininkas tarp jausmo ir intelekto jų galimoje vienovėje (Heidegger 1998: 164).

¹⁴ Antrajame *Grynojo proto kritikos* (1781/1787) leidime Kantas, pasak Heideggerio, pašalina vaizduotės kaip trečiojo pamatinio žmogaus gebėjimo, šalia jausmo ir intelekto, supratimą. Pirmajame leidime vaizduotė buvo „sielos funkcija“, o antrajame tapo „intelekto funkcija“ (Heidegger 1998: 161). Pirmajame leidime Kantas vaizduotę apibūdina kaip

¹⁵ Kantas kalba apie *transcendentalinį subjektą*, bet tai yra kas kita negu *Dasein* – ką Heideggeris nusako kaip buvimą pasaulyje (*In-der-Welt-sein*). *Dasein* nėra santykis tarp subjekto ir objekto. Heideggerio

(*Dasein*) baigtinumą ir laikiskumą (Heidegger 1998: 243). Kanto teorinė filosofija nėra tik epistemologinė teorija, tai kartu ir baigtinio žmogaus ontologija¹⁶, kurios tam tikra atmaina yra ir Heideggerio filosofija, tačiau aišku ir tai, kad jos pobūdis visiškai kitoks negu tradicinės spekuliatyvosios ontologijos. Kantas apriorinių formų neontologizuoja ta prasme kaip Heideggeris, jo teorinėje sistemoje tai tėra tuščios konceptualinės formos, iki tam tikro masto pritaikomos empiriniam pažinimui. Heideggeris, nors ir pats kritikavo tradicinę metafiziką dėl joje išplitusios būties užmaršties, Kanto apriorizmą nori sugrąžinti į artimą tradicinei metafizikai mąstymą, nuo kurio Kantas taip stengėsi pabėgti. Pasak Kanto, „<...> išdidus ontologijos, pretenduojančios sisteminė doktrina pateikti apriorines sintetines žinias apie daiktus apskritai <...>, pavadinimas turi užleisti vietą kukliam tik pačios gryojo intelekto analitikos pavadinimui“ (Kant 1996: 235). Heideggerio egzistencinė analitika, priešingai nei Kanto transcendentalinė analitika, yra būties ir mąstymo tapatybės principu

požiūriu, buvimas pasaulyje pats sukuria galimybę atsirasti subjekto ir objekto santykiui (Heidegger 1998: 235). Kanto klaida, Heideggerio įsitikinimu, buvo ieškoti pažinimo pagrindų transcendentaliniame subjekte, kuris yra atskiras nuo kūno. Kantas pasiliko įkiliuęs Descartes'o dualizmo spąstuose – žmogaus kaip mąstančio daikto, žmogaus kaip kūno ir sielos supratime (Han-Pile 2005: 89–90).

¹⁶ Tai suprantama kaip „Kanto ontologija“, kurią suponuoja jo teorinė filosofija, priklauso nuo to, kaip yra interpretuojama „daikto savaime“ ir „reiškinio“ skirtis, apriorizmo koncepcija, kaip vertinama kantiškoji tradicinės, arba spekuliatyvosios, metafizikos kritika ir kt. Pritariame Dustinui McWherteriui, jog Kanto epistemologija negali būti paprastai, be teorinių keblumų, išgryninta ir atskirta nuo tam tikros Kanto ontologijos arba metafizikos (McWherter 2012: 67). Tomas Sodeika kantiškąją gryojo intelekto analitiką vadina „baigtinumo ontologija“ (Sodeika 1988: 83), kuriai apibūdinti tinka G. Anthony'o Bruno pastebėjimas: Kanto kritinės filosofijos viena giliausių įžvalgų apie savitą žmogaus lemtį yra tokia – mes esame verčiami užduoti klausimus, į kuriuos negalime atsakyti, nes esame baigtinės, ribotai pažįstančios būtybės. Mūsų protas yra įkalintas galimo patyrimo arba jausmo (Bruno 2014: 715).

grindžiamos filosofijos variantas. Šis principas yra vienas pamatinių Kanto kritikuotoje tradicinėje spekuliatyviojoje, arba transcendentinėje, metafizikoje. Heideggeris *Būtyje ir laike* išskiria apriorines žmogaus egzistencijos struktūras – egzistencialus: nuotaikinę, emocinę būseną (*Befindlichkeit*), šneka (*Rede*), rūpestis (*Sorge*), įmestumas (*Geworfenheit*) ir kt.¹⁷, kurie yra mąstymu išvelgiamos *esminės* pačioje žmogaus egzistencijoje, būtyje, arba žmogaus prigimtyje, glūdinčios struktūros. Tokių filosofinių intencijų negalima vadinti nominalistinėmis. *Apriorinių ir esminių* žmogaus egzistencijos struktūrų radimas ir apmąstymas rodo Heideggerį priklausant metafizinio realizmo stovyklai. Heideggerio metafizinis projektas yra savitas ir vienas įdomiausių bandymų apmąstyti baigtinės žmogaus būtybės *esmę*, grįžtant XX a. prie realistinės-esencialistinės paradigmos metafizikoje, ko linko atsisakyti įvairūs nominalistinės pakraipos mąstytojai, tarp jų ir Kantas. Heideggerio fundamentalioji *Dasein* ontologija iki šiol tebėra aktuali, tačiau jo paties filosofinių intencijų nulemtos Kanto teorinės filosofijos kai kurių aspektų interpretacijos tampa ypač transformatyvios ir netgi destruktinės¹⁸. Kanto teorijos tarsi įtraukiamos į Heideggerio filosofijos komunikacinę erdvę. Heideggerio filosofinė prizmė dalį Kanto filosofinių teorijų ir teorinių intencijų iškreipia, o kitų apskritai nebeparodo. Be to, Heideggerio pateiktos kantiškosios patyrimo sampratos teorinių komponentų interpretacijos išreiškia tendenciją pereiti nuo išorinio, juslinio patyrimo nagrinėjimo prie vidinio patyrimo sferos,

¹⁷ Žr. Heideggerio veikale *Būtis ir laikas* (Heidegger 2014).

¹⁸ Šiuolaikiniai tyrėjai pateikia kontroversiškus Heideggerio teorinės pozicijos vertinimus. Gerneris Heideggerio vykdomą Kanto filosofijos ontologizaciją vertina ne kaip epistemologijos atmetimą, bet kaip jos radikalizavimą (Gorner 2006: 512). Manfredas Kühnas Heideggerio interpretaciją vertina kritiškai – tai tik savita Kanto filosofijos ne rekonstrukcija, o tik konstrukcija, persmelkta jo paties filosofijos prielaidų. Kaip teorinis pasiekimas Heideggerio interpretacija (taip pat Coheno ir Natorpo) buvo svarbi tik jo gyvenamuoju laiku (Kühn 2010: 128).

kas Kantui tebuvo antraeilės svarbos dalykas: vidiniai reiškiniai Kanto teorinėje filosofijoje yra priklausomi nuo išorinių fenomenų ir jų patyrimo formų (pvz., Emundts 2010).

Išvados

Heideggeriui iš dalies galima pritarti, kad *Grynojo proto kritika* nėra tik pažinimo teorijos veikalas. Tai yra žmogaus pažinimo ribotumą empirinio ir metafizinio pažinimo prasme nagrinėjanti filosofija, įtraukianti ir epistemologinius argumentus. Kanto teorinė filosofija legitimuoja mokslinį žinojimą, tačiau ji nėra scientistiškai orientuota. Žmogiškojo pažinimo ribų apmąstymas Kantui leidžia išlaisvinti tikėjimą, išryškinti praktinio proto ir juo grindžiamos moralės autonomiją teorinio proto atžvilgiu.

Laikydamasis senojoje filosofijoje iškelto būties ir mąstymo tapatybės postulato, Heideggeris mano, kad erdviškumas, laikiškumas ir priežastingumas priklauso patiems daiktams, o tai yra Kanto transcendentalizmo atmetimas. Transcendentalinė sąmonė irgi nusakoma kaip laikiška. Heideggerio išryškintas vaizduotės vaidmuo apriorinėje ir empirinėje sintezėje yra reikšmingas įnašas į Kanto teorinės filosofijos interpretavimo tradiciją. Tačiau jeigu apriorinės jausmo ir mąstymo formos priklauso reiškiniams kaip daiktams savaime ir jeigu laikas sutampa su baigtinio žmogaus sąmone, tai Heideggerio fundamentalioji *Dasein* ontologija yra daug arčiau Kanto kritikuotos dogmatinės, spekuliatyvosios metafizikos, nei atrodytų iš pirmo žvilgsnio. Manome, kad erdvė, laikas, kategorijos yra ne tik patyrimo galimybės apriorinės sąlygos, bet ir patį žmogaus sąmoningumą sukuriančios struktūros, tačiau jos nėra ontologinę baigtinio žmogaus esmę išreiškiančios struktūros. Apriorinių sąmonės struktūrų mechanizmo komponentai (erdvė, laikas, kategorijos, schemas) nėra stabilūs, jie steigiami ne tik atskiro individo, bet didesniu mastu intersubjektyviai – juos

legitimuojančios ir institucionalizuojančios bendruomenės arba „teorinėje sąmonėje“. Be to, konceptualinis pažinimo instrumentarijus kinta istoriškai. Tad apriorinės sąmonės struktūros negali būti traktuojamos kaip žmogaus netgi pažintinio gebėjimo esmę išreiškiančios struktūros.

Heideggeris savo ontologinėje interpretacijoje pajungia Kanto patyrimo teoriją visai kitokio teorinio režimo filosofijai. Heideggeris pabrėžia vidinį patyrimą labiau nei išorinį ir akcentuoja metafizinius, o ne epistemologinius kantiškosios patyrimo sampratos aspektus. Jo interpretacijoje gana ryškiai transformuojamos Kanto teorijos. Ši interpretacija sulaukia jas su jo paties egzistencinės-fenomenologinės filosofijos projektu, siekiančiu apmąstyti žmogaus būtį, o per ją ir būties filosofinę problemą. Heideggerio fundamentalioji *Dasein* ontologija yra vystoma pagal metafizinio realizmo paradigmą ir tai apsunkina jos derinimą su Kanto transcendentaline filosofija, kuri iš esmės priklauso metafizinio nominalizmo filosofinei paradigmai. Kantui nebūdinga mąstyti apie apriorines struktūras kaip apie *esmines, pamatines* žmogaus egzistencijos struktūras. Tad Heideggerio filosofija veikiau yra ne Kanto transcendentalizmo pratęsimas, bet jo transformavimas egzistenciškai orientuotos, būties ir mąstymo tapatybės principą reaktualizuojančios, tradiciniam idealizmui ir esencializmui artimos filosofijos linkme.

Literatūra

Bruno, G. A. 2014. A Peculiar Fate: The Unity of Human Life in Kant and Heidegger, *Dialogue: Canadian Philosophical Review* 53(4): 715–735.

Dahlstrom, D. 2010. The Critique of Pure Reason and Continental Philosophy: Heidegger's Interpretation of Transcendental Imagination, in Guyer, P. (Ed.). *The Cambridge Companion to Kant's Critique of Pure Reason*. Cambridge: Cambridge University Press, 380–400.

<http://dx.doi.org/10.1017/CCOL9780521883863.017>

- Emundts, D. 2010. The Refutation of Idealism and the Distinction between Phenomena and Noumena, in Guyer, P. (Ed.). *The Cambridge Companion to Kant's Critique of Pure Reason*. Cambridge: Cambridge University Press, 168–189.
<http://dx.doi.org/10.1017/CCOL9780521883863.008>
- Golob, S. 2013. Heidegger on Kant, Time and the “Form” of Intentionality, *British Journal for the History of Philosophy* 21(2): 345–367.
<http://dx.doi.org/10.1080/09608788.2012.692662>
- Gorner, P. 2006. Phenomenological Interpretations of Kant in Husserl and Heidegger, in Bird, G. (Ed.). *Blackwell Companion to Philosophy*. Vol. A Companion to Kant. Oxford: Blackwell Publishing, 500–512.
- Han-Pile, B. 2005. Early Heidegger's Appropriation of Kant, in Dreyfus, H. L.; Wrathall, M. A. (Eds.). *Blackwell Companion to Philosophy*. Vol. A Companion to Heidegger. Oxford: Blackwell Publishing, 80–101.
- Heideggeris, M. 1992. Kantas ir metafizikos problema, iš Heideggeris, M. *Rinkiniai raštai*. Šliogeris, A. (Sud.). Vilnius: Mintis, 27–62.
- Heidegger, M. 2014. *Būtis ir laikas*. Vilnius: Technika.
- Heidegger, M. 1998. *Kant und das Problem der Metaphysik*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Heidegger, M. 1995. *Phänomenologische Interpretation von Kants Kritik der reinen Vernunft*. Frankfurt am Main: Vittorio Klostermann.
- Kant, I. 1998. *Critique of Pure Reason*. Cambridge: Cambridge University Press.
<http://dx.doi.org/10.1017/CBO9780511804649>
- Kant, I. 1996. *Grynojo proto kritika*. Vilnius: Mintis.
- Kant, I. 1997. *Metaphysische Anfangsgründe der Naturwissenschaft*. Hamburg: Meiner.
- Kant, I. 1920. *Prolegomena zu einer jeden künftigen Metaphysik, die als Wissenschaft wird auftreten können*. Leipzig: Meiner.
- Kantas, I. 1972. *Prolegomenai kiekvienai metafizikai, galėsiančiai būti mokslu*. Vilnius: Mintis.
- Kühn, M. 2010. Interpreting Kant Correctly: On the Kant of the Neo-Kantians, in Makkreel, R. A.; Luft, S. (Eds.). *Neo-Kantianism in Contemporary Philosophy*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 113–131.
- McWherter, D. 2012. Transcendental Idealism and Ontological Agnosticism, *Kantian Review* 17(1): 47–73. <http://dx.doi.org/10.1017/S1369415411000331>
- Plantinga, Th. 1972. The Real Meaning of Kant [interaktyvus], [žiūrėta 2014 m. gruodžio 2 d.]. Prieiga per internetą: <http://plantinga.ca/p/YAM.HTM#>
- Rimkus, E. 2014. *Kantiškoji patyrimo samprata ir jos recepcija*: Daktaro disertacija. Vilniaus universitetas (neskelbtas šaltinis).
- Sodeika, T. 1988. Kantas ir ontologijos problema, iš Degutis, A. (Sud.). *I. Kanto filosofijos profiliai*. Vilnius: Mintis, 60–88.

METAPHYSICAL COMMUNICATION OF I. KANT'S THEORY OF EXPERIENCE: M. HEIDEGGER

Edvardas RIMKUS

The article examines the reception of Kantian conception of experience in Martin Heidegger's book *Kant and the Problem of Metaphysics*. The context of Immanuel Kant's theory of experience forms the basis for collation of Kant's and Heidegger's philosophies. Epistemological and metaphysical components of Kantian conception of experience are extracted. Two main Kant's theoretical distinctions are discussed: the difference between the sensual matter of experience and conceptual form of experience; and the difference between the thing-in-itself and appearance. The research is focused on Kantian understanding of experience or empirical cognition, which is a process of synthesis of sensuous data and concepts. Collation of Kant's and Heidegger's

philosophies and evaluation of Heidegger's interpretational position appeals to theoretical contexts of metaphysical nominalism and metaphysical realism. The basic conclusion states that Heidegger's interpretation of Kant's theory of experience is transfused by the premises of Heidegger's fundamental *Dasein* ontology. These premises determine significant transformations of Kant's philosophy and the omission of some aspects of Kant's theory of experience.

Keywords: apriorism, the thing-in-itself, metaphysical nominalism, metaphysical realism, experience, ontology, transcendental consciousness.